

Παναγιώτης Γιαβής

"Επικούρειοι διαφωτιστές και η Ελληνική Επανάσταση"

Ρήγας και Κοραΐς ανασηκώνουν την Ελλάδα (Του Θεόφιλου)

Ο Άγγλος φιλέλληνας Leicester Stanhope, ως κήρυκας της
Ωφελιμιστικής ιδεολογίας του J. Bentham, στην
επαναστατημένη Ελλάδα του 1824

2021

1) ΣΥΝΤΟΜΗ ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο Επικουρισμός και οι επιρροές του στην Αγγλία, μετά την αναβίωση του στα μέσα του 17^{ου} αιώνα από τον P. Gassendi.

Στην Αγγλία, και στην Αγγλική γλώσσα, ως πρώτος φορέας μετάδοσης των ιδεών του Επίκουρου θεωρείται ο γιατρός (physician) και συγγραφέας Walter Charleston με δύο από τα έργα του: «Physiologia Epicuro-Gassendo-Charletoniana» or «A fabrick of science natural, upon the hypothesis of atoms». (Publication date 1654). και “Epicurus’s morals” (Publication date 1656).

Επίκουρος του Νεοκλέους (341 – 270)

Πρόκειται για βιβλία βασισμένα στα έργα του P. Gassendi. Τα Επικούρεια βιβλία του P. Gassendi είναι: 1) “Vita, moribus et doctrina Epicuri libri octo” (1647), 2) “Animadversiones (Σχόλια) in decimum librum Diogenis Laertii (1649) και 3) “Syntagma philosophiae Epicuri” (1649).

Το 1656 επίσης, ο John Evelyn μεταφράζει έμμετρα το 1ο βιβλίο, 1.117 στίχους, του ποιήματος του Λουκρήτιου “De Rerum Natura”. Πλήρες το ποίημα του Λουκρήτιου (7.413 στίχοι) θα εκδώσει η Οξφόρδη το 1682, σε μετάφραση σε στίχους του Thomas Creech.

Την ίδια εποχή φιλολογικά έργα Άγγλων ποιητών με αναφορές στον Επικουρισμό ήταν των:

- John Dryden, στο έργο του: “Second Miscellany”, 1685, όπου περιλαμβάνεται μια συλλογή έμμετρων μεταφράσεων του Λουκρήτιου.
- Thomas Shadwell, στο έργο του: “The Virtuoso”, που περιέχει εγκώμιο του Λουκρήτιου.
- Abraham Cowley, στο έργο του: “The Garden”, ποίημα, μέσα στο οποίο διαβάζουμε:

«Όταν ο Επίκουρος στον κόσμο είχε διδάξει ότι η ηδονή είναι το υπέρτατο αγαθό, ίσως να είχε δίκιο, αν κανείς σωστά τον καταλάβαινε. Αυτός τη ζωή του, στη θεωρία του προσάρμοσε, και σ' ενός κήπου τη σκιά, εκείνη τη κυρίαρχη ευχαρίστηση αναζητούσε. Όποιος αληθινός Επικούρειος γίνει, πλούτο ανέξοδο κι ενάρετο, μπορεί να βρει».

Ο καθηγητής A. A. Long στο βιβλίο του «Η Ελληνιστική φιλοσοφία, Στωικοί, Επικούρειοι, Σκεπτικοί» (έκδοση ΜΙΕΤ, σελ. 378) γράφει ότι..... «Από τους Άγγλους, ούτε ο Charleston ούτε ο Evelyn έδωσαν την βασική ώθηση στον Επικουρισμό. Η τιμή αυτή ανήκει στους:

- Thomas Creech, για την έμμετρη μετάφραση του έργου του Λουκρήτιου “De Rerum Natura”, 1682,

- John Dryden, για την ποιητική του συλλογή: “Second Miscellany”, 1685, (κύρια λόγω της φήμης του ποιητή) και

- Sir William Temple, για το δοκίμιο του: “Upon the Gardens of Epicurus, or, “of Gardening in the Year 1685”, όπου περιγράφει γεωργικές καλλιέργειες, έτσι ώστε αυτό να θεωρείται ως η απαρχή του αγγλικού κινήματος του ‘Κήπου τοπίου’, αλλά και φιλοσοφικούς στοχασμούς σε άλλα κεφάλαια, όπου εξηγείται και ιδιαιτέρως εξυψώνεται η Επικούρεια Ηθική φιλοσοφία.

Από τους πιο πάνω τρεις Άγγλους, οι δύο πρώτοι κρατούσαν αποστάσεις ανάμεσα στην προβολή και στην επιδοκιμασία των Επικούρειων θεωριών, θεωριών που τις είχαν γνωρίσει στο έργο του Λουκρήτιου. Όμως ο τρίτος ο εξ αυτών, ο William Temple, υπήρξε δεδηλωμένος και ένθερμος υποστηρικτής της Επικούρειας Ηθικής, ακόμα με το προσωπικό του παράδειγμα ζωής.....

Ένα μικρό παράθεμα από το “Upon the Gardens of Epicurus”, το πιο κάτω: «..... Συχνά αναρωτήθηκα, πως συνέβη να εμφανιστεί -γενικά- τέτοιο άγριο και επιθετικό υβρεολόγιο κατά του Επίκουρου, του οποίου η θαυμαστή οξύνοια, η κομψότητα της έκφρασης, η ανωτερότητα της φύσης, η γλυκύτητα του λόγου, η εγκράτεια της ζωής και η σταθερή στάση απέναντι στον θάνατο, έκαναν να τον αγαπούν οι φίλοι του, να τον θαυμάζουν οι μαθητές του και να τον τιμούν οι Αθηναίοι.....».

Τα πιο πάνω συμβαίνουν στο δεύτερο μισό του 17ου αιώνα. Στον επόμενο, 18ο αιώνα, αιώνα του «Διαφωτισμού», οι Επικούρειες αντιλήψεις αποκτούν κύρος και διαδίδονται στην Αγγλία και Σκωτία, επηρεάζοντας διανοούμενους συγγραφείς καθώς και πολλά μεταγενέστερα φιλοσοφικά συστήματα, όπως αυτά: του «Εμπειρισμού» (των Locke, Berkeley, Hume), της «Αισθησιοκρατίας», του «Associationism», του «Θετικισμού», και βέβαια του «Ωφελιμισμού» (των Bentham, Mill, Sidgwick).

2) Ο Ιερεμίας Μπένθαμ και ο “Ωφελιμισμός”

Ο Ιερεμίας Μπένθαμ (Λονδίνο, 1748 – 1832) υπήρξε σημαντικός και ως φιλόσοφος, θεωρείται ο ιδρυτής του σύγχρονου Ωφελιμισμού, και ως νομικός – νομομαθής. Το συγγραφικό του έργο είχε διεθνείς επιδράσεις. Συνδυάζοντας τις πιο πάνω ιδιότητες αναδείχθηκε στην εποχή του, κορυφαία καθοδηγητική προσωπικότητα στα ριζοσπαστικά κινήματα, όχι μόνο της πατρίδας του Αγγλίας, αλλά και όλου του κόσμου.

Jeremy Bentham (1748-1832)

Ο Ωφελιμισμός (Utilitarianism), είναι μια Ηθική θεωρία, με κανόνες και δράσεις που τείνουν να παραχθεί όφελος, του οφέλους (ή ωφέλειας, ή συμφέροντος) νοουμένου πνευματικού και υλικού, και αντίθετα, να αποτραπεί η εμφάνιση αναταραχής, πόνου, κακού, ή δυστυχίας. Και αυτά, για να προκύψει (σταθερού χαρακτήρα) ευτυχία – ευδαιμονία, στον μεγαλύτερο δυνατό βαθμό, και για τον μεγαλύτερο αριθμό ατόμων της κοινωνίας.

Η έννοια του ωφελιμισμού του Μπένθαμ, η ιδέα, το concept, ευρίσκεται αυτούσια στην ηθική θεωρία του Επίκουρου, και αυτό είναι καταφανές. Η ανθρώπινη ευδαιμονία..... ο καρπός της αβλαβούς και καταστηματικού χαρακτήρα, ηδονής, που σ’ αυτήν από τη φύση τους αποβλέπουν όλα τα έμβια όντα..... είναι ο σκοπός της Επικούρειας φιλοσοφίας.

Βασικοί υποστηρικτές της θεωρίας του ωφελιμισμού, μετά τον ιδρυτή της Jeremy Bentham υπήρξαν: ο John Stuart Mill (1806 – 1873), ο Henry Sidgwick (1838 – 1900), ο R. M. Hare (1919 – 2002), ο Peter Singer (γεν. 1946) κ.ά.

Ο Μπένθαμ, ένθερμος υποστηρικτής κάθε προσπάθειας χειραφέτησης υπόδουλων λαών και δημιουργίας θεσμών πάνω σε ορθολογικές και φιλελεύθερες βάσεις, έδειξε συμπάθεια και για την υπόθεση της Ελληνικής ανεξαρτησίας. Υπήρξε μέλος του «Φιλελληνικού κομιτάτου» του Λονδίνου. Έστειλε συγγραφές του και επιστολές σε κορυφαίους εκπροσώπους του αγώνα: Κοραή, Μαυροκορδάτο, Νέγρη, Ανδρούτσο. Στον συνομήλικό του Κοραή (Σμύρνη, 1748 – Παρίσι, 1833), (ήταν 73 χρονών Μπένθαμ και Κοραής το 1821), πρότεινε να μεταφράσει έργα του στα Ελληνικά, κάτι που δεν έγινε.

Ο Μπένθαμ άσκησε κριτική στο προσωρινό πολίτευμα της Επιδάουρου και εργάστηκε, κάνοντας ουσιώδεις υποδείξεις, για τη προσαρμογή του Ελληνικού Συντάγματος προς σύγχρονους δημοκρατικούς θεσμούς, ώστε να αντιμετωπιστεί ο κίνδυνος διολίσθησης του νεοσύστατου πολιτεύματος στον αυταρχισμό, όπως θα συνέβαινε - έγραφε - αν ήθελεν επιβληθεί μοναρχία, αλλά και να διασφαλισθεί ότι: «Ο μέγιστος αριθμός πολιτών θα απολαμβάνει το μεγαλύτερο αριθμό ωφελημάτων».

Οι σοφές παραινήσεις του Μπένθαμ δεν έτυχαν της προσοχής που άξιζαν και δεν αξιοποιήθηκαν από τους Έλληνες του 1821. Αντίθετα ο Μπένθαμ, των επαναστατών των πολέμων ανεξαρτησίας της Νότιας Αμερικής, από τον αποικιοκρατικό ζυγό της Ισπανίας, υπήρξε πνευματικός καθοδηγητής.

Τα κείμενά του Μπένθαμ, πάντως, έχουν σπουδαιότητα και σ' εμάς, καθόσον μας διαφωτίζουν τόσο για τις ριζοσπαστικές αντιλήψεις του Άγγλου φιλόσοφου, τις τόσο συγγενικές προς αυτές του Επίκουρου, όσο και γιατί αναδεικνύουν μια άγνωστη -εν πολλοίς- ιδεολογική διάσταση του Αγώνα της Παλιγγενεσίας.

Ο Μπένθαμ, ωστόσο, έστειλε απεσταλμένους του στη μαχόμενη χώρα μας, με σκοπό τη διάδοση και εφαρμογή της ωφελιμιστικής φιλοσοφίας στο λαό μας. Έτσι οπαδοί του βρέθηκαν να εργάζονται για τη διάδοση της προοδευτικής ιδεολογίας στην Ελλάδα. Και ο άνθρωπος που - πάνω από όλους - εργάστηκε πιο σκληρά για την προώθηση της ωφελιμιστικής φιλοσοφίας, παράλληλα με την πολεμική προετοιμασία, τη δημοκρατία, την ενότητα των κομματικών παρατάξεων, την ελευθεροτυπία και την ελεύθερη διακίνηση ιδεών στην Ελλάδα, υπήρξε ο αντισυνταγματάρχης του Αγγλικού στρατού Leicester Stanhope.

3) Ο Leicester Stanhope και το «Φιλελληνικό Κομιτάτο του Λονδίνου»

Ο Leicester Stanhope (1784 - 1862) ήταν μαθητής και μεγάλος θαυμαστής του Jeremy Bentham. Εμπνεόταν από τις δημοκρατικές αντιλήψεις του δασκάλου του και αγωνιζόταν γι' αυτές. Ήταν ένθερμος, έως "ουτοπικός", υποστηρικτής του φιλελευθερισμού και της ελευθεροτυπίας, σφοδρά αντιμοναρχικός, διαπρύσιος κήρυκας παντού στον κόσμο υψηλών ιδανικών, αν και στρατιωτικός καριέρας και υψηλής τάξεως αριστοκράτης. Το 1851 θα χριστεί λόρδος.

Leicester Stanhope (1784 - 1862)

Το 1797 ο Stanhope κατατάχθηκε στο Βρετανικό στρατό και υπηρέτησε στη Μητρόπολη, Νότια Αμερική και Ινδίες. Υπέρμαχος του διαφωτισμού της κοινής γνώμης μέσω του Τύπου, υποστήριξε την άρση της λογοκρισίας ακόμα και στη Βρετανική Ινδία, μάλιστα το 1823 δημοσίευσε το βιβλίο του: "A Sketch of the History and Influence of the Press in British India".

Ο Stanhope υπήρξε δραστήριο μέλος του «Φιλελληνικού Κομιτάτου του Λονδίνου» από της ιδρύσεως του, το 1823.

Το «Φιλελληνικό Κομιτάτο του Λονδίνου» (London Greek Committee ή London Philhellenic Committee, 1823-1826) ήταν ένα νέο-ιδρυμένο τότε σωματείο, πολλά μέλη του οποίου ήταν εξέχουσες προσωπικότητες, όπως φιλελεύθεροι βουλευτές, εκπρόσωποι της ελληνικής παροικίας στο Λονδίνο κ. άλλοι. Σημαντικά στελέχη του Κομιτάτου εφέροντο οπαδοί του Μπένθαμ και αγωνίζονταν για την εφαρμογή των προοδευτικών ιδεών του.

Ο διακηρυγμένος σκοπός του Κομιτάτου ήταν η υποστήριξη της Ελληνικής Επανάστασης, για την απελευθέρωση από τον Οθωμανικό ζυγό. Και για την επίτευξη του

σκοπού αυτού επιδίωκε την εξεύρεση χρημάτων, την αγορά εφοδίων και στρατιωτικών προμηθειών, την αποστολή εθελοντών στρατιωτικών στην Ελλάδα και τη σύναψη δανείων, με σκοπό την σταθεροποίηση της νεοσύστατης ελληνικής κυβέρνησης. Εν τούτοις, οφείλουμε να πούμε, δεν ήταν λίγοι από τα μέλη του, ακόμα και μεταξύ των πιο διακεκριμένων απ' αυτά, που ήταν ιδιωφελείς και ραντιέρηδες του Λονδρέζικου Χρηματιστηρίου.

Οι επιδιώξεις του Κομιτάτου δεν ήταν, και δεν θα μπορούσαν να είναι, ενάντια στις γενικότερες επιδιώξεις της Αγγλικής διπλωματίας, την οποίαν από τον Αύγουστο του 1823, και ως τον θάνατο του τον Αύγουστο του 1827, διηύθυνε ο George Canning. Οι στόχοι του Κομιτάτου δεν θα ήταν επιτρεπτό να δυσκόλευαν ή να ανταγωνίζονταν τα "συμφέροντα" της Βρετανίας.

Πάγια εξωτερική πολιτική της Αγγλίας από τα τέλη του 18ου αιώνα, αποτελούσε το δόγμα της ακεραιότητας της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, εξαιτίας του Ρωσικού κινδύνου. Ήταν η πολιτική που είχε χαράξει το 1792 ο William Pitt: "Η άρκτος του βορρά δεν πρέπει να κατέβει στο Αιγαίο.... Να μην γίνει η Μεσόγειος Ρωσική θάλασσα και αποκοπεί ο δρόμος προς τις Ινδίες...."

Ο Leicester Stanhope τον Ιούνιο του 1823, έχοντας τον βαθμό του αντισυνταγματάρχη, τέθηκε αυτοβούλως σε διαθεσιμότητα. Ήταν ηλικίας 40 ετών και ανύμφευτος. Όντας δραστήριο μέλος του «Φιλελληνικού Κομιτάτου του Λονδίνου», τον Σεπτέμβριο του ιδίου έτους επιλέχτηκε και εστάλη από το Κομιτάτο στη μαχομένη Ελλάδα και θα ήταν ο πρώτος επίσημος εκπρόσωπος του.

4) Το ταξίδι του Stanhope στην Ελλάδα

Ο Stanhope θα ξεκινήσει το ταξίδι του προς την Ελλάδα, στις αρχές φθινοπώρου του 1823. Στη πορεία του, θα επισκεφθεί τα φιλελληνικά κομιτάτα της Ελβετίας και της Γερμανίας (Γενεύη, Ζυρίχη, Βέρνη, Ντάρμ-σταντ) για επαφές και συντονισμό των προσπαθειών σε Ευρωπαϊκή κλίμακα, και την Ιταλία. Στη διάρκεια του ταξιδιού του, θα ερευνήσει, θα συναντηθεί και θ' ανταλλάξει απόψεις για τα πολλά και μεγάλα θέματα που αφορούσαν τον αγώνα της Ελλάδας με εξέχουσες προσωπικότητες, ξένους και Έλληνες όπως με τον Καποδίστρια στη Γενεύη, τον Μουστοξύδη στο Μιλάνο, τον Ιακωβάκη Ρίζο (Νερουλό) στην Φλωρεντία, τον μητροπολίτη Ιγνάτιο της Μολδοβλαχίας στην Πίζα.

Και διαπιστώνει όπου πάει: «....Τα έργα του Μπένθαμ θαυμάζονται πολύ στην Ευρώπη»

Βλέποντας ο Στάνχοπ, ότι η κοινή γνώμη, ακόμα και οι Φιλελληνικές επιτροπές, στις Ευρωπαϊκές πόλεις που επισκέφτηκε, διέκριντο δυσμενώς έναντι των

καπεταναίων και του λαού της Ελλάδας, θεώρησε έργο δικό του να εξηγήσει ότι... ένας λαός από καιρό υποδουλωμένος, δεν θα μπορούσε να είναι και ενάρετος. Ότι από πολεμιστές αρχηγούς, που με ηρωικές πράξεις είχαν σώσει την πατρίδα τους, δεν αναμένεται να μην έχουν φιλοδοξίες. Και ότι μια κυβέρνηση τόσο καταπιεσμένη, πάντως ευγενών προθέσεων, απαιτείται να ελίσσεται κατά τις περιστάσεις.

Ο Στάνχοπ, ερχόμενος από την Αγκόνα θα φθάσει στην Αγγλοκρατούμενη Κεφαλονιά στις 22 Νοέμβρη 1823. Στο χωριό Μεταξάτα του νησιού, με μόνη συντροφιά τον φίλο του κόμη Gamba, διαμένει ήδη από τρεις μήνες ο λόρδος Βύρωνα. Μετά τη Κεφαλονιά, θα επισκεφθεί την Ζάκυνθο, τελευταίο σταθμό του ταξιδιού του πριν αποβιβαστεί στο Μεσολόγγι στις 12 Δεκεμβρίου 1823.

Όντας στην Ζάκυνθο (7 Δεκέμβρη 1823), θα απευθυνθεί στον Μαυροκορδάτο υποβάλλοντας, ως επίσημος εκπρόσωπος του Φιλελληνικού Κομιτάτου του Λονδίνου, τα διαπιστευτήρια του για να εργαστεί σε συνεννόηση με τον λόρδο Βύρωνα υπέρ της Ελλάδος. Και για την επίτευξη αυτού του σκοπού θεωρεί αναγκαίο, ως λέγει, να μην προσκολληθεί σε καμιά παράταξη, αλλά να ενεργεί σε αρμονική συνεργασία με την κυβέρνηση, για την προαγωγή του μεγαλύτερου καλού στον μεγαλύτερο αριθμό πολιτών του Ελληνικού έθνους (... for the advancement of the greatest good of the greatest number of the Greek nation).

Ο Stanhope, κατά το ταξίδι του προς την Ελλάδα, και σε όλη τη διάρκεια της εδώ παραμονής του (θα διαρκέσει από 12/12/1823 έως 29/6/1824), θα αναπτύξει πολυσχιδή δραστηριότητα και θα πραγματοποιήσει σημαντικές επαφές με πάρα πολλούς, από τους σημαίνοντες Έλληνες στρατιωτικούς και πολιτικούς, όπως βέβαια και με τον λόρδο Βύρωνα.

Κρατώντας αναλυτικές σημειώσεις, θα διατυπώσει οξυδερκείς κρίσεις για τα Ελληνικά πράγματα και τα πρωταγωνιστικά πρόσωπα και θα ταχυδρομήσει μακρά σειρά ενημερωτικών επιστολών και εκθέσεων - αναφορών για την όλη δράση του, προς τον γραμματέα του Φιλελληνικού Κομιτάτου του Λονδίνου, τον Τζον Μπάουριγκ (John Bowring) κ. άλλους.

Ο Στάνχοπ θα διαταχθεί να επιστρέψει στην Αγγλία το καλοκαίρι του 1824, και ένα χρόνο μετά (το 1825) θα δημοσιεύσει ένα βιβλίο, 328 σελίδων, με τίτλο: "Greece in 1823 and 1824", το οποίο θα περιλαμβάνει:

- α) Όλες τις Επιστολές (87 σε αριθμό) που έστειλε σχετικά με την Ελλάδα, στο χρονικό διάστημα από 14 Σεπτεμβρίου 1823 έως 29 Ιουνίου 1824,
- β) Έκθεση για την πολιτεία της Ελλάδος (Report on the State of Greece)
- γ) Υπόμνημα (Appendix), όπου παραθέτει 52 σε αριθμό διάφορα έγγραφα ή επιστολές.

Το βιβλίο του Leicester Stanhope: "Greece in 1823 and 1824" δεν έχει μεταφραστεί στα Ελληνικά. Όμως, μεγάλο μέρος του βιβλίου, μετέφρασα, και με σχόλια μου, πρόσφατα (Σεπτέμβριος 2021) ανάρτησα στο διαδίκτυο (PGiavis.blogspot.com). Το παρόν άρθρο μας, προέρχεται από την εργασία μου αυτή, αλλά το περιόρισα, κυρίως στις δράσεις που αφορούν τη προβολή-προώθηση της «Ωφελμιστικής θεωρίας» του Bentham στην επαναστατημένη Ελλάδα.

5) Η δράση του L. Stanhope στην επαναστατημένη Ελλάδα (12 Δεκ. 1823 έως 29 Ιουν. 1824)

5.1) Η Τυπογραφία

Πρώτη προτεραιότητα του Στάνχοπ, σαν πάτησε το πόδι του στην Ελλάδα, στο Μεσολόγγι στις 12 Δεκεμβρίου 1823, είναι η έκδοση εφημερίδων, αφού καθ' ως γράφει: «... ο λαός της Ελλάδας δεν γνωρίζει τίποτα από ελευθερία. Και πως θα μπορούσε μετά από αιώνες Τουρκικής δεσποτείας; Απαιτείται να διδαχθούν και τα στοιχειώδη. - το Α Β Γ - της καλής διακυβέρνησης».

Κατά τον Στάνχοπ: «Το πλέον σημαντικό μέτρο που πρέπει να επιβληθεί στον κοινό νου των Ελλήνων είναι η δημοσιότητα..... Τυπογραφία πάνω σε απόλυτα φιλελεύθερες και ακομμάτιστες αρχές... Παιδεία και δημοσιότητα....». Επίσης συναφώς, θεωρούσε εξίσου απαραίτητα με τα όπλα για την απαλλαγή του λαού μας από την τυραννία, την οργάνωση ταχυδρομείων, νοσοκομείων, σχολείων κ.ά. κοινωφελών ιδρυμάτων, την προαγωγή της γεωργίας και των άλλων δραστηριοτήτων που δημιουργούν επάρκεια των στοιχειωδών αναγκών του λαού.....
«Τῆς αὐταρκείας καρπὸς μέγιστος ἐλευθερία». (Επικούρου Προσφώνησις 77).

Το Φιλελληνικό Κομιτάτο του Λονδίνου διέθεσε τον τυπογραφικό κ.ά. εξοπλισμό και ο Στάνχοπ από την πρώτη ημέρα κινήθηκε δραστήρια, κι' έτσι, άμεσα, εκδόθηκαν δύο εφημερίδες: Τα «Ελληνικά Χρονικά» στο Μεσολόγγι και η «Εφημερίς των Αθηνών» στην Αθήνα.

Στην προμετωπίδα της «Εφημερίδας των Αθηνών» ο Στάνχοπ έβαλε το γνωμικό: «Η παρρησία είναι η ψυχή της δικαιοσύνης» και, μετά από έρευνα, επέλεξε ως αρχισυντάκτη της τον λόγιο Γεώργιο Ψύλλα.

Τα «Ελληνικά Χρονικά», υπήρξε η σπουδαιότερη εφημερίδα του αγώνα. Στις 18 Δεκεμβρίου 1823 κυκλοφόρησε το φυλλάδιο αναγγελίας ίδρυσης της εφημερίδας το οποίο περιελάμβανε και ένα απόσπασμα του δοκιμίου «Περί ελευθεροτυπίας» του Τζέρεμι Μπένθαμ. Από την 1η Ιανουαρίου 1824 αρχίζει η τακτική έκδοση της

εφημερίδας, με συντάκτη τον Ιωάννη - Ιάκωβο Μάγερ, σπουδαίο Ελβετό φιλέλληνα, που ο Στάνχοπ γνώρισε στο Μεσολόγγι.

Στην πρώτη σελίδα των «Ελληνικών Χρονικών», για να τονισθεί ο φιλελεύθερος χαρακτήρας της και ο προσανατολισμός της προς τις αρχές του ωφελιμισμού, ήταν τυπωμένο το γνωμικό του Βενιαμίν Φραγκλίνου: «Τα πλείω οφέλη τοις πλείοσι».

Για τον Bentham, έμπλεος θαυμασμού, γράφει στην εφημερίδα (18/1/1824): «Ευχαριστούμε τους συμπατριώτες μας που έχουμε ένα τέτοιο φίλο όπως ο Bentham. Από την έναρξη του αγώνα μας, έχει βαθύ και ενεργό ενδιαφέρον για τη σωτηρία μας. Και τον τελευταίο καιρό, ακούμε, έγραψε ένα σχόλιο για το εξαιρετικό μας σύνταγμα. Αυτές οι πράξεις αποκτούν παραπάνω λάμψη από το χαρακτήρα του κ. Bentham. Είναι ο μεγαλύτερος πολίτης αυτής, ή ίσως, οποιασδήποτε εποχής, και είναι γνωστός σε όλο τον κόσμο σαν ένας μεγάλος ευεργέτης των λαών».

Και ξανά μετέπειτα: «Ο σεβάσμιος Μπένθαμ, μ' ένα θερμό πνεύμα φιλανθρωπίας και με την μεγάλη του διάνοια, όπως πάντα, είχε αφιερώσει τις μέρες και τις νύχτες του να σχεδιάζει και να συνθέτει έργα σχετικά με το σύνταγμα της Ελλάδας, και τη διαμόρφωση ενός σώματος ορθολογικών Νόμων, του περισσότερο χρήσιμου από τις ανθρώπινες προσφορές. Η ισχυρή δύναμη του Τύπου της Αγγλίας είχε ασκηθεί υπέρ της Ελλάδας».

Και ενημερώνοντας το Λονδίνο: «..... Το πλέον σημαντικό μέτρο που πρέπει να επιβληθεί στο νου των Ελλήνων είναι η δημοσιότητα. Για αυτό το σκοπό ανέθεσα τη μετάφραση πολλών άρθρων σχετικών μ' αυτό το ζήτημα, των Bentham, Dumont, κ.ά., τα οποία θα δημοσιευτούν στα Ελληνικά Χρονικά».

Η μαχητική και δημοκρατική αρθρογραφία των «Ελληνικών Χρονικών» θα προκαλέσει αντιδράσεις. Οι αντιπαραθέσεις Στάνχοπ - Μπάιρον, ήδη από τις πρώτες ημέρες, θα είναι συχνές και έντονες. Ο λόρδος ειρωνικά τον αποκαλούσε: «Τυπογράφος – Συνταγματάρχης». Στις 8 Μαρτίου 1824, σημειώθηκε σοβαρό επεισόδιο “λογοκρισίας”, όταν ο Βύρων, με υπόδειξη του Μαυροκορδάτου, απαγόρευσε την κυκλοφορία της εφημερίδας και διέταξε να κατασχεθούν και καταστραφούν τα τεύχη του 20ου της φύλλου. Οι Μαυροκορδάτος και Βύρων δικαιολόγησαν τη λογοκρισία τους με το ότι τέτοια κείμενα προκαλούν οργή στη Βιέννη, την αρνητικά διακείμενη στην Ελλάδα.

5.2) Ο Αναστάσιος Πολυζωίδης

Στα «Ελληνικά Χρονικά» θα αρθρογραφήσει επανειλημμένα και ο Αναστάσιος Πολυζωίδης Αυτός που έγινε πασίγνωστος για την θαρραλέα και αμερόληπτη κρίση του, ως πρόεδρος του δικαστηρίου στη δίκη των Κολοκοτρώνη και Πλαπούτα το 1834..... προβάλλοντας τις αρχές του ριζοσπαστικού «Μπενθαμικού ωφελιμισμού», που τις θεωρούσε απαραίτητες για την πολιτική αγωγή των Ελλήνων, για τη πολιτική και ηθική ωφέλεια του Ελληνικού Έθνους, για την ευδαιμονία του.

Αναστάσιος Πολυζωίδης (1802-1873)

Ένα από τα δοκίμια του Μπένθαμ, που ο Πολυζωίδης θα μεταφράσει και δημοσιεύσει στα «Ελληνικά Χρονικά» είναι το: “Περί δημοσιότητας”. Σε αυτό το δοκίμιο ο Μπένθαμ επιχειρηματολογεί υπέρ της διαφάνειας που πρέπει να περιβάλλει τα πεπραγμένα κάθε νομοθετικής συνέλευσης σε μια αντιπροσωπευτική Δημοκρατία. Και, στις ωφέλειες και προτερήματα της δημοσιότητας συναριθμεί την «εκ ταύτης πηγάζουσαν διάχυσιν (έτσι μετέφρασε ο Πολυζωίδης την ευχαρίστηση).....

..... είναι δε η διάχυσιν αυτή καλόν διόλου (=εντελώς), πραγματικόν, καλόν δηλαδή ηνωμένον με ωφέλειαν, επειδή και συνεισφέρει εις τον φωτισμόν, και επομένως εις την ευδαιμονίαν όλου του έθνους».

Θέση του Μπένθαμ ήταν ότι η δημοσιότητα απομυθοποιεί τους πολιτικούς, καθώς παρέχει στους πολίτες τη δυνατότητα να αποκτήσουν μια πιο πραγματική εικόνα από αυτήν, που επιδιώκουν πολλοί πολιτικοί να δώσουν στους ψηφοφόρους τους. Και, ως εχθρούς της δημοσιότητας ο Άγγλος σοφός δείχνει τους κακούργους - για να κρύψουν τα εγκλήματα τους, τους απολυταρχικούς - για να καταπνίξουν την κοινή υπόληψη γι’ αυτούς, τους δειλούς και τους ανάληγτους.

Κατά τον Μπένθαμ, οι δημόσιες συνελεύσεις εξυψώνουν το γενικό πνεύμα, κάνουν γνωστές τις υγιείς ιδέες, πολεμούν τις βλαβερές προλήψεις, την αγυρτεία των δημαγωγών, τις απάτες των συκοφαντών.

Το 1825 ο Πολυζωίδης δημοσιεύει ένα σύντομο εγχειρίδιο που τιτλοφορείται: «Θεωρία γενική περί των διαφόρων διοικητικών συστημάτων και εξαιρέτως περί του κοινοβουλευτικού». Πρόκειται περί πραγματείας για τη πρόσληψη φιλελεύθερων ιδεών στην επαναστατημένη Ελλάδα, καθώς αυτές οι ιδέες αποτελούν προάσπιση της κοινοβουλευτικής συνταγματικής δημοκρατίας, η οποία εκθειάζεται ως το πολίτευμα που προάγει την ευτυχία, διασφαλίζει την ελευθερία και είναι σύμφωνο με τον ορθό λόγο.

Ο Πολυζωίδης, τις απόψεις του Μπένθαμ αποδίδοντας, διακηρύσσει ότι στο κοινοβουλευτικό πολίτευμα: Η κυριαρχία ανήκει και πηγάζει από το σύνολο του έθνους. Η διοίκηση ασκείται χάριν των διοικουμένων. Επικρατεί η ισονομία. Οι αξιωματούχοι εκλέγονται με κριτήριο την αξία τους. Οι πολίτες οι ίδιοι υπερασπίζονται με τα όπλα την πατρίδα τους. Όλα τα αναπαλλοτρίωτα δικαιώματα γίνονται σεβαστά. Και η δημόσια εκπαίδευση καθιστά τους πολίτες εγγυητές των νόμων.

Ως παραδείγματα δημοκρατικών πολιτευμάτων αναφέρει μόνο το Αμερικανικό και το θεσπισμένο σύμφωνα με αυτό, Ελληνικό. Αντίθετα, η Βρετανία και η Γαλλία χαρακτηρίζονται ως συνταγματικές μοναρχίες.

Ο Πολυζωίδης, στη σκιαγράφιση θεωρίας περί δικαίου που προσιδιάζει στο κοινοβουλευτικό πολίτευμα, υιοθετεί ωφελιμιστική προσέγγιση. Ακολουθεί το λήμμα «Νομολογία (Jurisprudence)» της εγκυκλοπαίδειας Britannica, που συνέταξε ο γνωστός ιστορικός και φιλόσοφος James Mill, στενός συνεργάτης του Μπένθαμ και πατέρα του John Stuart Mill.

Έτσι, γράφει ότι η αρχή που οφείλει να διέπει τον καθορισμό των δικαιωμάτων είναι: «Η μεγαλητέρα ευτυχία του μεγαλητέρου αριθμού των πολιτών».

Επίσης στα κείμενα του τα δημοσιευμένα στα «Ελληνικά Χρονικά», διαβάζουμε και τους πιο κάτω φιλοσοφικούς στοχασμούς, άμεση απόρροια -ασφαλώς- της Ωφελιμιστικής προσέγγισης του Μπένθαμ στην Επικούρεια Ηθική φιλοσοφία:

- Όλα τα αντικείμενα, όσα οι άνθρωποι επιθυμούν, είν' επιθυμητά ή ως τέλη, ή ως μέσα.

- Η ευάρεστος διάθεση της ψυχής είναι το τέλος, και προέρχεται από τα ηδέα αισθήματα αυτής.

- Τα αντικείμενα της επιθυμίας, τα οποία είναι και αντικείμενα του δικαίου, δεν είναι τα ηδονικά αισθήματα που επιθυμούνται ως τέλη, άλλα αυτά που επιθυμούνται ως μέσα προς τούτο το τέλος.

..... Υπάρχει, πάντως, και ένα σημείο όπου ο Πολυζωίδης διαφοροποιείται από την ωφελιμιστική προσέγγιση και κατά συνέπεια από τον Μπένθαμ. Είναι όταν διαφωνεί με τη θέση του James Mill ότι το δίκαιο είναι ανθρώπινη κατασκευή. Πιστεύει, ο νεαρός Πολυζωίδης, ότι υπάρχει μία αρχετυπική ιδέα περί δικαιοσύνης από την

οποίαν: «..... οι θεοὶ δίκαιοι Νόμοι ἀναβλύζουσι, και εις την οποίαν ὅλαι αι ὀρθαὶ των ἀνθρώπων πράξεις ἀνάγονται»..... Ο Μπένθαμ βέβαια θα χαρακτήριζε αυτή την περι δικαίου ιδέα ως «πλασματική οντότητα» (fictitious entity), δηλαδή σαν μια οντότητα για την οποία κάνουμε λόγο σαν να υπάρχει, ενώ στην πραγματικότητα είναι ἀνύπαρκτη.....

Για τον Επίκουρο:

- «Οὐκ ἦν τι καθ' ἑαυτὸ δικαιοσύνη, ἀλλ' ἐν ταῖς μετ' ἀλλήλων συστροφαῖς καθ' ὀπηλίκους δήποτε ἀεὶ τόπους συνθήκη τις..... ὑπὲρ τοῦ μὴ βλάπτειν ἢ βλάπτεσθαι. (Κ.Δ. 33).....

- «Κατὰ μὲν (τὸ) κοινὸν πᾶσι τὸ δίκαιον τὸ αὐτὸ· συμφέρον γάρ τι ἦν ἐν τῇ πρὸς ἀλλήλους κοινωνίᾳ· κατὰ δὲ τὸ ἴδιον χώρας καὶ ὄσων δήποτε αἰτίων οὐ πᾶσι συνέπεται τὸ αὐτὸ δίκαιον εἶναι. (Κ.Δ. 36).....

- «Τὸ μὲν ἐπιμαρτυρούμενον ὅτι συμφέρει ἐν ταῖς χρείαις τῆς πρὸς ἀλλήλους κοινωνίας τῶν νομισθέντων εἶναι δικαίων ἔχειν τοῦ δικαίου χώραν (δ)εῖ, ἂν τε τὸ αὐτὸ πᾶσι γένηται ἂν τε μὴ τὸ αὐτὸ·.....». Σε μετάφραση: «Εκείνο που επιμαρτυρεῖται ὅτι συμφέρει στις ἀνάγκες της κοινωνικῆς ζωῆς, πρέπει να ἔχει την ἰσχύ του δικαίου, εἴτε εἶναι εἴτε δὲν εἶναι το ἴδιο για ὅλους.....». (Κ.Δ. 37).

5.3) Περιοδεία του Στάνχοπ στις επαναστατημένες περιοχές

Ο Stanhope, στις 21 Φλεβάρη του 1824, ἔχοντας συμπληρώσει παραμονὴ 70 ἡμερῶν στο Μεσολόγγι, θα ξεκινήσει ταξίδι στις επαναστατημένες περιοχές της χώρας. Σε ὅλες τις επαφές που θα πραγματοποιήσει με σημαίνοντες παράγοντες της Ἑλληνικῆς ἐπανάστασης, και θα εἶναι πολλές, θα προπαγανδίσει, με σθεναρότητα που ἐντυπωσιάζει, τις ιδέες του φιλελευθερισμοῦ, της ἀβασίλευτης δημοκρατίας και συντριβῆς των ολιγαρχῶν, της ἐλευθεροτυπίας και ἐλεύθερης διακίνησης των ιδεῶν, της ἐνότητος των Ἑλλήνων με πρῶτο μέλημα τον ἀγῶνα, και οπωσδήποτε τις ιδέες του Ὠφελιμισμού, της ριζοσπαστικῆς φιλοσοφικῆς θεωρίας του πᾶτρωνα του Ἱερεμία Μπένθαμ.

Στις 27 Φλεβάρη θα βρεθεῖ στη Βοστίτσα (Αἰγίο) ἔδρα του ἰσχυροῦ προεστοῦ Ἀνδρέα Σ. Λόντου και στις 4 Μάρτη στην Ἀθήνα, ὅπου θα παραμείνει ἕνα μῆνα, ως τις 4 του Ἀπρίλη. Ἀπὸ την Ἀθήνα περιγράφει στα γράμματα του - για πολλοστή φορά - την πολιτικὴ και στρατιωτικὴ κατάσταση στη Ἑλλάδα, τις ἀτέλειωτες διενέξεις των Ἑλλήνων μεταξύ τους, ἀλλὰ και τους πολιτικούς και στρατιωτικούς στόχους της μαχόμενης χώρας.

Για τη δική του θέση απέναντι στους πολιτικούς διατείνεται: «..... Με τη θερμή προσήλωση μου στην Ελληνική υπόθεση, την απόφαση μου να αποφεύγω όλες τις φατρίες και την ανοιχτή συμπεριφορά μου, έχω αποκτήσει φίλους από όλες τις πλευρές.....Συναναστρέφομαι συνεχώς τον Οδυσσέα. Έχει πολύ δυνατό μυαλό, καλή καρδιά και είναι γενναίος σαν το σπαθί του..... Ακριβώς έναν τέτοιο άνθρωπο χρειάζεται η Ελλάδα....».

Και ο Οδυσσέας Ανδρούτσος ανταποκρίνεται ως εξής: «Ευγενικό Κύριε, Με μια λέξη: Κάθε πράγμα που θα κάνετε προς όφελος της Ελλάδας θα έχει την απόλυτη έγκρισή μου. Μη ρωτάτε τη γνώμη μου για τίποτα. Δεν είμαι σε θέση να σας δώσω συμβουλές. Γνωρίζετε πολύ καλύτερα από μένα, αυτό που είναι απαραίτητο. Μην καθυστερείτε, λοιπόν, να κάνετε ό, τι νομίζετε ότι είναι σκόπιμο για την Ελλάδα ή κατάλληλο να προωθήσει την ελευθερία της.....».

Απευθυνόμενος στους Αθηναίους, ο Στάνχοπ, τους λέει μεταξύ άλλων: «Η μόνη μου αξία έγκειται στο να έχω αισθανθεί και ενεργήσει σαν Έλληνας. Έχω αποφύγει σχολαστικά να συνδεθώ με οποιαδήποτε φατρία. Δεν ξέρω κανέναν εχθρό, εκτός από τους Τούρκους, κανένα κόμμα, εκτός από το λαό της Ελλάδας - τους γενναίους στρατιώτες της, τους τολμηρούς ναυτικούς της και την ενάρετη αγροτιά της. Καμία αρχή, μόνον οι εκπρόσωποι του έθνους».

Ο Stanhope από την Αθήνα θα περάσει στην Ύδρα (6 – 8/4/1824) και μετά στο Ναύπλιο και το Άργος (9 – 14/4/1824). Στη περιοχή της Αργοναυπλίας βρισκόταν η έδρα της κυβέρνησης. Σε επιστολή του προς τον γραμματέα του Νομοθετικού Σώματος, επαναλαμβάνοντας τις γνωστές παραινήσεις του, γράφει και τα εξής: «..... Στο φιλελεύθερο σύνταγμά σας, απαιτείται δημοσιότητα. Το Βουλευτήριο σας πρέπει να είναι ορθάνοιχτο. Οι ομιλίες των μελών θα πρέπει να δημοσιεύονται....».

Ξανά και ξανά - ακούραστα και δημόσια - διαμηνύει για να μάθουν όλοι: «..... Ο σκοπός της κυβέρνησης είναι το δημόσιο αγαθό, με άλλα λόγια, το μεγαλύτερο καλό του μεγαλύτερου αριθμού».

Ο L. Stanhope κατόπιν θα κατευθυνθεί στα Σάλωνα (16/4 – 3/5/1824) καθ' όσον αυτός είναι ο ουσιαστικός οργανωτής του Πανελληνίου Συνεδρίου στα Σάλωνα (Άμφισσα), που σκοπό είχε τη συμφιλίωση όλων των παρατάξεων. Θα βρεθεί - αναπόφευκτα - στο επίκεντρο ζωηρών αντιπαραθέσεων. Στους λόγους του είναι διαλλακτικός, συναινετικός, δεν προσβάλλει κανέναν. Προπαγανδίζει ανοικτά τις φιλελεύθερες ιδέες και την υποχρέωση της δημοσιότητας όλων των απόψεων. Δεν παραλείπει να συμβουλεύει ενότητα, τήρηση του Συντάγματος και να νουθετεί κάθε πλευρά. Γράφει:

«...Υπάρχει ένα μεγάλο απόθεμα αρετής στην Ελλάδα, αλλά αυτό μονοπωλείται από την αγροτιά. Υπάρχουν δύο ολιγαρχίες: Μία των προεστών και μια άλλη των στρατιωτικών αρχηγών. Και ο τρόπος να σπάσει αυτή η κατάσταση είναι να δοθεί βάρος στο λαό και τους εκπροσώπους του. Και η δημοσιότητα είναι το μέσον με το οποίο θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί αυτό. Συνέστησα στον Οδυσσέα Ανδρούτσο να προχωρήσει σε μια μεσαία πορεία μεταξύ των δύο φατριών, να θέσει σε ισχύ το σύνταγμα και να ενεργεί στα βήματα ενός Ουάσιγκτον ή ενός Μπολιβάρ.....

Στα Σάλωνα πληροφορείται ότι έχει διοριστεί ως ένας των τριών επιτρόπων του Αγγλικού δανείου. Οι άλλοι δύο είναι ο λόρδος Βύρων και ο (μετά την άρνηση του διοικητή της Κεφαλονιάς συνταγματάρχη Charles James Napier) συνταγματάρχης Thomas Gordon. Πληροφορείται και τον θάνατο του Βύωνα, επισυμβάντος στις 7/4/1824. Έτσι, στις 3 Μαΐου 1824, γράφει στο Εκτελεστικό (την Ελληνική κυβέρνηση).

«Αξιότιμοι Κύριοι, έχω λάβει αυτήν τη στιγμή εντολές να προχωρήσω στη Ζάκυνθο, να παραλάβω το ελληνικό δάνειο σε συνεννόηση με τον Συνταγματάρχη Γκόρντον και να εφαρμόσω τους όρους του. Σας παρακαλώ να στείλετε εκεί μερικούς κατάλληλους άντρες ως επιτρόπους, για να αντιμετωπίσετε το θέμα με τους πληρεξουσίους από την Αγγλία. Το πρώτο μας καθήκον θα είναι να διαπιστώσουμε εάν υπάρχουν εύλογοι λόγοι να πιστεύουμε ότι το ελληνικό έθνος θα είναι σε θέση να τηρήσει τη σύμβασή του, πληρώνοντας τακτικά τους τόκους του δανείου.

Ο L. Stanhope, στο δρόμο του προς τη Ζάκυνθο, θα περάσει από τα Καλάβρυτα στις 7 Μαΐου 1824, όπου θα συναντήσει και θα συνομιλήσει με τον εξέχοντα προεστό Ανδρέα Ζαΐμη και από τη Γαστούνη στις 11 Μαΐου, όπου με τον προεστό Γεώργιο Σισίνη, όπως άλλωστε και με όλους τους άλλους έχει κάνει, θα μιλήσουν για τα μεγάλα ενδιαφέροντος θέματα, που εκείνη την εποχή είναι:

«... ο πόλεμος, το δάνειο, οι εκλογές, το νομοθετικό σώμα, ο ξένος βασιλιάς, οι ληστρικές κλίκες, ο σχηματισμός μιας διοίκησης και μιας συνταγματικής δύναμης, η πολιορκία της Πάτρας κ.ά.....».

Είναι η τελευταία ημέρα που ο Στάνχοπ βρίσκεται στην επαναστατημένη Ελλάδα, διότι την επομένη 12 Μαΐου θα περάσει στην Αγγλοκρατούμενη Ζάκυνθο, προκειμένου να διαχειριστεί την παράδοση στην Ελληνική κυβέρνηση των χρημάτων της πρώτης δόσης του πρώτου Αγγλικού δανείου, που συνομολογήθηκε και συνυπογράφηκε στο Λονδίνο στις 21 Φλεβάρη 1824.

5.4) Ο Στάνχοπ στη Ζάκυνθο. Επίτροπος του δανείου

Ως επίτροπος του δανείου δηλώνει ευθαρσώς: «Θα λαμβάνω υπ' όψιν εξίσου τα συμφέροντα τόσο των δανειστών όσο και των δανειζομένων..... Η θέσπιση μιας ισχυρής και δίκαιης κυβέρνησης είναι αυτό που απαιτούν και τα δύο μέρη: Εάν, πιθανόν, δεν επιτευχθεί αυτός ο σκοπός, δεν θα συναινέσω να διεκπεραιώσω τη παράδοση των χρημάτων».

Άποψη του Στάνχοπ είναι ότι προς το παρόν δεν πρέπει να εκδοθεί χρήμα. Και οι λόγοι είναι ότι η ελληνική κυβέρνηση δεν είναι επαρκώς οργανωμένη, και ότι δεν έχουν ληφθεί ακόμη τα απαραίτητα μέτρα για τη σωστή ανάληψη των χρημάτων. Ώσπου να διοριστεί η νέα επιτροπή, όλα θα είναι έτοιμα και αυτοί μπορεί να ενεργήσουν χωρίς απώλεια χρόνου.

Από την άλλη μεριά, θεωρεί ο Στάνχοπ, το επιχείρημα ενάντια σ' αυτό το σκεπτικό είναι ισχυρό. Οι Τούρκοι και οι Αιγύπτιοι είναι κοντά, και τα χρήματα θα διευθετούσαν τα προβλήματα στη κυβέρνηση, και θα της έδιναν τα μέσα για να απωθήσει τον εχθρό.

Ωστόσο, του το επισημαίνουν και οι τραπεζίτες της Ζακύνθου, δεν μπορεί να ενεργήσει ως επίτροπος, λόγω ελλείψεως των άλλων δύο. Ο λόρδος Μπάιρον είχε αποθάνει και ο Θωμάς Γκόρντον δεν προτίθεται να έρθει από την Αγγλία. Βέβαια, θα μπορούσαν να ορισθούν άλλοι επίτροποι στη θέση τους, κάτι που δεν έγινε. Και όχι μόνον αυτό..... Όπως αιφνιδίως, εντεταλμένος Άγγλος αξιωματικός τον πρόσταξε.... κατόπιν αυστηρής Βασιλικής εντολής..... να παρουσιαστεί αμέσως στον Ύπατο Αρμοστή στην Κέρκυρα, και να επιστρέψει στην Αγγλία με το πρώτο καράβι!

Ο Λέστερ Στάνχοπ, χωρίς αντιρρήσεις, αφήνοντας ημιτελές το έργο του στην Ελλάδα, θα υπακούσει στην άνωθεν εντολή και θα μπαρκάρει για το Λονδίνο με το ιστιοφόρο "Florida", που θα μεταφέρει και τη σορό του λόρδου Μπάιρον.

«Άδοξα», ήρθε το τέλος της παραμονής του Στάνχοπ στην Ελλάδα! Χωρίς διαμαρτυρία υπάκουσε στη "βασιλική διαταγή". Ίσως, κουρασμένος και απογοητευμένος, να την επιζητούσε κιόλας. Ήθελε να φύγει από ένα σημείο και μετά.

Στις τελευταίες επιστολές του είχε γράψει στον Bowring: «.....καθώς είμαι, από κακή υγεία, ανήμπορος να παραμένω στην Ελλάδα κατά τη διάρκεια της ζεστής περιόδου.....», «..... Η υγεία μου είναι ασθενική και η δουλειά μου έχει σχεδόν τελειώσει», «.... Η υγεία και οι υποθέσεις μου καθιστούν την επιστροφή μου απαραίτητη...» κ.ά.

Το μπρίκι Florida θα φθάσει στην Αγγλία στις 29 του Ιούνη του 1824, απ' τις 25 του Μάη που σαλπάρισε από τη Ζάκυνθο. Το ταξίδι του, μέχρι το Downs (Downs είναι η ονομασία ενός αγκυροβολίου πλοίων στον Τάμεση), διήρκησε 35 ημέρες.

Πριν εγκαταλείψει (οριστικά) την Ελλάδα ο Στάνχοπ, στέλνει στο Μεσολόγγι επιστολή με τις τελευταίες του οδηγίες για τη ρύθμιση ορισμένων εκκρεμοτήτων και άλλη, προς όλους τους Έλληνες (19/5/1824) "Αποχαιρετιστήρια επιστολή" - "ένα τελευταίο αντίο".

Στον συμπατριώτη του κάπταιν Humphreys (ο Humphreys υπήρξε, μαζί με τον μετέπειτα ιστορικό Thomas Gordon, ο πρώτος Άγγλος εθελοντής που έφτασε στο Μωριά, τέλη καλοκαιριού του 1821) δίδει λεπτομερείς και αυστηρές οδηγίες (αριθμούνται στις 26), ώστε κατάλληλα να προετοιμάσει το έδαφος για τους επόμενους επίτροπους του Ελληνικού δανείου. Οι οδηγίες, ή παραινέσεις αυτές του Στάνχοπ, αφορούν και τον Ελληνικό λαό και τη κυβέρνηση του. Είναι ένα εξαιρετικό κείμενο, όπου απαριθμούνται με σαφήνεια και τα μεγάλα προβλήματα που αντιμετωπίζει η Ελλάδα, σ' αυτά τα κρίσιμα χρόνια. Ουσιαστικά, το κείμενο των 26 οδηγιών συνιστά την «Πολιτική παρακαταθήκη» του.

Ενδεικτικά, στην 21η οδηγία του επισημαίνει: «Επιβεβαιώσετε στους εκπροσώπους της Πολιτείας, την αναγκαιότητα της ενότητας και του σχηματισμού μιας διοίκησης, που να περιλαμβάνει όλα τα πολύμορφα συμφέροντα του κράτους. Ενθαρρύνετε τους να ενεργήσουν βάσει των αρχών του συντάγματος και του "μεγαλύτερου αγαθού του μεγαλύτερου αριθμού" (πολιτών).

Φεύγοντας για την Αγγλία γράφει στον αδελφό του αείμνηστου αγωνιστή Μάρκου Μπότσαρη, Κωνσταντίνο Μπότσαρη:

«Ο Bentham, ο σοφότερος των νομομαθών, και ο μεγαλύτερος των λαϊκών ευεργετών, μου διεμήνυσε να στείλω στην Αγγλία, για εκπαίδευση με δικά του έξοδα, το γιο εκείνου του Έλληνα, του οποίου ο πατέρας έχει προσφέρει τις σημαντικότερες υπηρεσίες στην υπόθεση των ελευθεριών σας. Σας καλώ, ως εκ τούτου, να στείλετε σ' αυτό τον φίλο της Ελλάδας, τον γιο του Μάρκου Μπότσαρη».

Στον δε Θεόδωρο Κολοκοτρώνη (13/5/1824) γράφει:

«Αγαπητέ στρατηγέ, ο Μπένθαμ, ο μεγάλος πολιτικός και φιλόανθρωπος πληροφορήθηκε από τον καπετάνιο Blaquier, ότι έχετε έναν έξυπνο γιο, τον οποίο θέλετε να εκπαιδεύσετε στην Αγγλία. Κατόπιν αυτού, με συμβούλευσε να προσφερθώ να αναλάβω την πατρική εποπτεία των σπουδών του. Αρχικά, ήθελε να αναλάβω όλα τα έξοδα του ταξιδιού και της διδασκαλίας του γιου σας. Αλλά από τότε που έμαθε ότι βρισκόσαστε κάτω από εύπορες περιστάσεις μου έχει δώσει εντολή να αναφέρω, ότι το σύνολο της δαπάνης της εκπαίδευσής του, κλπ. με εξαίρεση τα ρούχα του, θα ανέρχεται σε πενήντα λίρες ετησίως. Το αγόρι που θα σταλεί στη Ζάκυνθο, θα το

πάρω μαζί μου στην Αγγλία· ή, εάν φύγω πριν από την άφιξή του, μπορεί να τεθεί υπό την ευθύνη του κ. S. Barff (του τραπεζίτη της Ζακύνθου), με τα απαραίτητα χρήματα για να πληρώσει τα έξοδα του ταξιδιού του. Στη συνέχεια θα σταλεί υπό την κατάλληλη φροντίδα στον κ. Bentham, και από εκεί σε ένα σχολείο, όπου θα αντιμετωπιστεί, όπως εάν ήταν υπό την επίβλεψη του πατέρα και της μητέρας του. Είμαι, ο πιο αφοσιωμένος σας, L. S.».

Πολλοί,... και από τους ξένους όλοι!..... θεωρούσαν ότι ο Κολοκοτρώνης είχε γίνει πάμπλουτος από τον πόλεμο.... Πάντως, ο Στάνχοπ σχετικά, σε επιστολή του στον Μπάουριγκ, τον γραμματέα του Κομιτάτου, σημειώνει: «Αισθάνθηκα ικανοποίηση που είχα τη δυνατότητα να κάνω μια τέτοια προσφορά στον Κολοκοτρώνη, επειδή είναι ο καλύτερος στρατηγός στην Ελλάδα, και οι διασυνδέσεις του περιλαμβάνουν τις πιο ισχυρές οικογένειες. Το αποτέλεσμα, επομένως, θα είναι εξαιρετικό. Θα τείνει να συμφιλιώσει τις φατρίες και να θέσει τη δύναμη του πλούτου υπό την καθοδήγηση της γνώσης και, πιθανώς, της αρετής».

Για τον γιό του Θ. Κολοκοτρώνη δεν προσφέρθηκε εκπαίδευση με πλήρη έξοδα των Άγγλων, όπως για το γιό του Μάρκου Μπότσαρη, κι' αυτό γιατί, όπως σημειώσαμε παραπάνω, οι Κολοκοτρωναίοι νομίζονταν πάμπλουτοι (και με καταθέσεις σε τράπεζες του εξωτερικού) κυρίως από τα λάφυρα που διαγούμισαν κατά την άλωση της Τριπολιτσάς, αλλά και από τους γάμους των παιδιών του με θυγατέρες ονομαστών - πλούσιων οικογενειών: Του Γενναίου Κ. με κόρη του Φώτου Τζαβέλα, του Πάνου Κ. με κόρη της Λασκαρίνας Μπουμπουλίνας, του Κωνσταντίνου Κ. με κόρη από τη Φαναριώτικη οικογένεια Καρατζά.

6) L. Stanhope στην Αγγλία

Μετά την ανάκληση και επάνοδο του στην Αγγλία (29/6/1824) και για ένα ακόμα χρόνο, δηλ. ως το καλοκαίρι του 1825, ο Στάνχοπ ενημερώνεται πλήρως για τις εξελίξεις στη αιμορροούσα χώρα μας, διότι επικοινωνεί με φίλους του, λαμβάνοντας και στέλνοντας γράμματα.

Στην Αγγλία, δημοσιοποιεί «Έκθεση (Report)» για τα Ελληνικά πράγματα, μια λεπτομερή και εμπειριστατωμένη παρουσίαση της πολιτικής και στρατιωτικής κατάστασης της Ελλάδας. Και ενημερώνει, για την όλη δράση του, το Φιλελληνικό Κομιτάτο του Λονδίνου, το οποίο εκδίδει απόφαση «..... ΟΤΙ ο αξιότιμος συνταγματάρχης Stanhope δικαιούται τας πιο ευγνωμόνους ευχαριστίας της Επιτροπής, για τον ακούραστο ζήλο, τη βαθιά διακριτικότητα και την πλατιά καλοσύνη, που εκδηλώθηκε από αυτόν, ενώ ενεργούσε ως εκπρόσωπος της στην Ελλάδα.....

Τέλος, ο Στάνχοπ γράφει και εκδίδει το προαναφερθέν βιβλίο του: “Greece in 1823 and 1824”. Κατόπιν αποσύρεται από το προσκήνιο, και δεν θα ασχοληθεί ξανά με την Ελληνική υπόθεση.....

Στην Αγγλία ο Στάνχοπ γύρισε πικραμένος. Στη χώρα που άφησε πίσω μαίνεται ο εμφύλιος πόλεμος και μετά από λίγους μήνες ο Ιμπραήμ ουσιαστικά καταπνίγει την επανάσταση. Η πολιτική του στην Ελλάδα έχει αποδοκιμαστεί από την Αγγλική κυβέρνηση, αλλά και από τη πλειοψηφία των εγχώριων πολιτικών και στρατιωτικών, ως έδειξαν τα μετέπειτα γεγονότα. Με οδύνη λαμβάνει ειδήσεις για τις εξελίξεις στην Ελλάδα, τόσο τις στρατιωτικές όσο και αυτές σχετικά με την πρόοδο που σημειώνει η φιλομοναρχική ιδεολογία. Εξελίξεις, που τον Αύγουστο 1825 θα καταλήξουν στην υπογραφή της ντροπιαστικής «Πράξης Υποταγής» (Act of Submission).

Στην Αγγλία και στην Ευρώπη γενικά, ο φιλελληνισμός μετά το 1825 υποχωρεί, όσο οι κυβερνήσεις των Μεγάλων Δυνάμεων παίρνουν στα χέρια τους την Ελληνική υπόθεση στην κατεύθυνση πλέον δημιουργίας ανεξάρτητου κράτους....

..... Από τις αρχές του 1826 αρχίζουν να υπογράφονται (απαντωτά) και επίσημα Πρωτόκολλα μεταξύ των Μ. δυνάμεων (Το πρώτο επίσημο Πρωτόκολλο είναι αυτό της Πετρούπολης - Μάρτιος 1826- και το έκτο – τελευταίο, του Λονδίνου - Αύγουστος 1832). Το καλοκαίρι του 1826 στη Τουρκία, επισυμβαίνει σημαντικό γεγονός, στο πλαίσιο των μεταρρυθμίσεων του σουλτάνου Μαχμούτ Β΄ (περίοδος βασιλείας: 1808 - 1839), της στρατιωτικής μεταρρύθμισης: Η εξολόθρευση του σώματος των γενιτσάρων.....

Το Φιλελληνικό Κομιτάτο του Λονδίνου δεν υπάρχει μετά το 1826. Όσον αφορά τον ίδιο τον Στάνχοπ, το ερώτημα των φίλων του, αυτών που είχαν πιστέψει στις φλογερές δημοκρατικές διακηρύξεις του, παρά τις εξηγήσεις που δίδονται, παραμένει: Γιατί (;) να υπακούσει τόσο πειθήνια στην στρατιωτική εντολή που έλαβε και να εγκαταλείψει την Ελλάδα, υπέρ της οποίας με μεγάλο πάθος είχε αγωνιστεί; Αυτή η στάση του, δεν συνιστά ασυνέπεια απέναντι στην διακηρυγμένη ιδεολογία του και στην αγάπη που έδειξε για τη χώρα και το λαό μας;

Ο Leicester Stanhope το 1831 θα νυμφευθεί την Elizabeth Green και θα αποκτήσουν τέσσερα τέκνα. Το 1851, θα κληρονομήσει τον τίτλο του κόμη, από τον αδελφό του. Έτσι, θα λάβει τον τίτλο: 5th Earl of Harrington. Το 1852, στο αριστοκρατικό προάστιο Kensington του Λονδίνου, θα οικοδομήσει εντυπωσιακή οικία, η οποία χτίστηκε στον αγαπημένο του γοτθικό ρυθμό.

Ο Leicester Stanhope, 5th κόμης (Earl) of Harrington, θα πεθάνει στις 7 Σεπτεμβρίου 1862, σε ηλικία 78 ετών.

7) Αποτιμήσεις της προσφοράς του L. Stanhope

Ο Leicester Stanhope υπήρξε ο μόνος ξένος εθελοντής που μίλησε τόσο ζεστά στην καρδιά των Ελλήνων για εθνική απελευθέρωση, συγχρονικά με ριζική κοινωνική αλλαγή. Πρώτος και μοναδικός αγωνίστηκε σκληρά και κάτω από δύσκολες συνθήκες - παράλληλα με τα φλέγοντα στρατιωτικά ζητήματα και τις πολεμικές προπαρασκευές - για δημοκρατικούς θεσμούς διακυβέρνησης, για ελευθερία του Τύπου και δημοσιότητα, για μια λαϊκή εξουσία χωρίς βασιλιάδες όπως στις ΗΠΑ και την Ελβετία. Πίστευε πως η σωτηρία της Ελλάδας δεν εξαρτάται από κανέναν άλλον, παρά μόνον από το λαό, την αρματωμένη αγροτιά και τους σκληραγωγημένους ναύτες.

Ορθώθηκε σθεναρά απέναντι στον λόρδο Βύρωνα ο οποίος επέμενε να μην ανακινούνται πολιτικό-κοινωνικά ή καθεστωτικά ζητήματα, όσο θα διαρκούσε ο απελευθερωτικός αγώνας και έλεγε «Πρώτα τα όπλα - ύστερα τα βιβλία», ότι η εφημερίδα του Στάνχοπ ήταν άχρηστη κ.ά. παρόμοια.

“Ελευθερία και Ωφελιμισμός” ήταν το σύνθημα του Στάνχοπ, εμπνευσμένο από τον πολιτικό καθοδηγητή του, τον προοδευτικό φιλόσοφο - ιδρυτή του σύγχρονου Ωφελιμισμού και νομομαθή Ιερεμία Μπένθαμ.

Ο Stanhope, στο μικρό σχετικά χρονικό διάστημα που βρέθηκε στην Ελλάδα, αγωνίστηκε επίσης για την οργάνωση ταχυδρομείων, νοσοκομείων, σχολείων κ.ά. κοινωφελών ιδρυμάτων, την προαγωγή της γεωργίας, ζητήματα που θεωρούσε εξίσου ωφέλιμα με τα όπλα, για την απελευθέρωση του λαού. Σαν Επίτροπος του Αγγλικού δανείου είχε αξιώσει τη δημιουργία ισχυρής κυβέρνησης εθνικής σωτηρίας, με συμφιλίωση όλων των παρατάξεων και ακόμα την ύπαρξη των στοιχειωδών όρων και προϋποθέσεων που θα διασφάλιζαν τη σωστή διαχείριση του δανείου.

Από ισχυρούς συντηρητικούς κύκλους, τόσο στην Ελλάδα όσο και στην Αγγλία, οι πολιτικές θέσεις που ζηγρά προπαγάνδιζε ο Στάνχοπ χαρακτηρίστηκαν εξτρεμιστικές και ανεφάρμοστες στην Ελλάδα. Ο ιδιαίτερος πολιτικός λόγος και η όλη δραστηριότητα του, οι αντιπαραθέσεις του με τον λ. Μπάιρον, δημιούργησαν πολλές δυσαρέσκειες....

Στην πραγματικότητα είχε κακές σχέσεις με τον Μπάιρον και τον Μαυροκορδάτο και αντίθετα, είχε φιλία - συμμαχία με τον “προγραμμαμένο” θανάσιμο εχθρό των Κωλέττη - Μαυροκορδάτου, Οδυσσέα Ανδρούτσο.....

Επικρίθηκε ο Στάνχοπ και για «δυστροπία - αρνητικότητα», ως επίτροπος του δανείου..... Όμως, αυτός είχε δηλώσει ότι η ανάληψη των χρημάτων του δανείου από τους Έλληνες είναι επείγουσα, καθόσον..... «Οι Τούρκοι και οι Αιγύπτιοι είναι κοντά, και τα χρήματα θα διευθετούσαν τα προβλήματα στη κυβέρνηση, και θα της έδιναν τα μέσα για να απωθήσει τον εχθρό»..... Πίστευε, βέβαια, ότι η προσδοκία των χρημάτων

καθιστά περισσότερο πιθανό να γίνει το μέσο για να σχηματιστεί μια συνασπισμένη διοίκηση, η μόνη μία που μπορεί να δράσει αποτελεσματικά....

Ο πρόεδρος του Εκτελεστικού Γ. Κουντουριώτης, σε επιστολές προς τον αδελφό του Λάζαρο ο Λάζαρος, πρωτότοκος, εθεωρείτο αρχηγός (“κρατούσε τα ηνία”) της πάμπλουτης οικογένειας των Κουντουριωταίων..... χαρακτηρίζει τον Στάνχοπ “ηλίθιο και επιπόλαιο”, και σχετικά με τη δυσκολία - αδημονία του να λάβει το Αγγλικό χρήμα (πρόκειται για την πρώτη δόση 40.000 λιρών) γράφει (5/6/1824): «..... Τούτο το επροξένησεν εκείνος ο επάρατος Στανχώπ. Δυστυχία της Ελλάδος και τούτο, να αποθάνη ο καλός εκείνος Βυρών και να ζήσει εκείνος. Η μόνη ελπίς μένει εις τον Βλακέρων».

Ασχέτως των προηγουμένων, μπορεί άραγε να θεωρηθεί ότι η εμμονή του συνταγματάρχη να μην εκταμιευθούν οι Αγγλικές λίρες, που θα καταχρέωναν το λαό (ατελέσφορα ως απεδείχθη), πριν δημιουργηθεί κυβέρνηση εθνικής σωτηρίας στη χώρα, που σπάραζε από εμφύλιες έριδες, και προτού ικανοποιηθούν λογικές και αυτονόητες προϋποθέσεις σωστής διαχείρισης του χρήματος, συνιστά μομφή στον υπεύθυνο του δανείου και όχι επιβεβλημένο καθήκον του;

Είναι γεγονός ότι... Φιλελεύθερη γλώσσα και αιχμηρή αρθρογραφία, ριζοσπαστικά καινοτόμες αντιλήψεις, όπως: «Περί της μεγίστης ωφελείας και ευδαιμονίας των πλειόνων» κλπ., τρομάξαν ότι θα προκαλούσαν αναστατώσεις, ανεπιθύμητες ανασκευές στο κοινωνικό κατεστημένο και βλάβη στον απελευθερωτικό αγώνα. Επίσης πολλοί φοβήθηκαν αντιδράσεις από τις Ευρωπαϊκές Αυλικές κυβερνήσεις, στο πνεύμα της «Ιεράς Συμμαχίας», ακόμα και από τους Άγγλους δανειστές και κεφαλαιούχους. Αστική τάξη και διάνοηση δεν υπήρχαν στην Ελλάδα για να στηριχθεί και να τον στηρίξουν.

Υποτίμησε - προφανώς - ο Στάνχοπ τις αντικειμενικές συνθήκες της χώρας μας και σε πρωταρχικά - ευαίσθητα ζητήματα υπερέβη τα «εσκαμμένα»! Συνέπεια των πιο πάνω, υπήρξε η αυστηρή άμεση ανάκληση του.

Φεύγοντας από την Ελλάδα, διεμήνυσε και τα εξής, μέσω του κάπταιν Humphreys:..... “Πείτε στην κυβέρνηση, ότι έχω αυταρχικά διαταχθεί να επιστρέψω στη πατρίδα μου από το βασιλιά της Αγγλίας, και ότι, βρίσκοντας ότι δεν μπορούσα να ενεργήσω ως επίτροπος, λόγω του θανάτου του Λόρδου Μπάιρον, ο οποίος είχε ακυρώσει την επιτροπή, έχω αμέσως υπακούσει βασιλική εντολή”.

Στη δε “Εκθεση” του γράφει: “Απομακρύνθηκα από τα καθήκοντά μου στην Ελλάδα κατόπιν εντολών του Βασιλιά της Αγγλίας. Αισθάνομαι την ανάγκη να πω πόσο οδυνηρή για μένα είναι η δυσαρέσκεια της Διοικήσεως και πόσο επιζήμια για την καριέρα μου”.

Από τον Στάνχοπ... καθώς προέτρεπε τους άλλους να πολεμήσουν για λευτεριά με δημοκρατία, πολλοί θα περίμεναν (όπως ο συγγραφέας Κυριάκος Σιμόπουλος στο έργο του: «Πως είδαν οι ξένοι την Ελλάδα του '21», τομ. Γ', σελ. 200-278) να είχε εναντιωθεί στην βασιλική εντολή. Να παραιτηθεί από τον Αγγλικό στρατό και να παραμείνει στην Ελλάδα, έστω σαν απλός μαχητής.

Ο εκδότης των «Ελληνικών Χρονικών» Ι. Φ. Μάγερ σε γραφή ευγενικής μεν, αλλά και πικρής αποδοκιμασίας, του λέει:

«Με εξορκίζετε στο πρώτο γράμμα σας να συνεχίσω τον αγώνα κατά των εχθρών της ελευθερίας. Δεν θα τον σταματήσω. Θα προτιμήσω να πεθάνω παρά να αποφύγω να ανοίξω τα μάτια ενός λαού που ενσαρκώνει τις πιο μεγάλες και πιο υψηλές ελπίδες μου. Στο γράμμα σας βλέπω πως εμπιστευόσαστε πολύ τον Νέγρη. Ούτε αυτός, ούτε ο Μαυροκορδάτος είναι πατριώτες. Τους κατηγορήσα και τους δύο, τον ένα στο φ.36, τον άλλο στο φ.38 των «Χρονικών» μου μπροστά σε όλη την Ελλάδα, σαν Φαναριώτες και μηχανορράφους.

Στενοχωρήθηκα που επιστρέφετε στην Αγγλία. Η θέση σας ήταν εδώ στην Ελλάδα. Ωστόσο και στην Αγγλία μπορείτε να δουλέψετε για το καλό της πατρίδας μας. Όσο για μένα, συνταγματάρχα μου, να είστε σίγουρος, ότι ως άφοβος πατριώτης, δεν θα σταματήσω να αγωνίζομαι για την ευτυχία των πολλών, για την αληθινή ελευθερία και την αληθινή ανεξαρτησία. Φεύγετε για την Αγγλία, εγώ θα μείνω στην Ελλάδα. Ελπίζω να σας μιλήσω μια μέρα και είμαι βέβαιος πως θα μου πείτε τότε, έχοντας παρακολουθήσει τις πράξεις μου: Μάγερ έκανες σωστά. Αντίο συνταγματάρχα μου, ο θεός μαζί σας».

Είναι μια πολύ γενναία και δραματική επιστολή, αυτή του Μάγερ προς τον Στάνχοπ!

Ο εκδότης της εφημερίδας «Ελληνικά Χρονικά» Ελβετός φιλέλληνας Johann Jacob Meyer (μαζί με τη Ελληνίδα γυναίκα του, τα δύο παιδιά τους και την υπηρέτριά τους), όπως και ο τυπογράφος της εφημερίδας, ο υπέροχος Μακεδόνας φιλόπατρις Δημήτρης Μεσθενέας, βρήκαν το θάνατο την ημέρα της ηρωικής Εξόδου του Μεσολογγίου - 10 Απριλίου 1826.

Σκληρά και ειρωνικά σχολίασε τη «φυγή» του Stanhope από την Ελλάδα, στο Χρονικό του, ο φίλος του Μπάιρον και αρχηγός της τεχνικής αποστολής του Φιλελληνικού Κομιτάτου του Λονδίνου στο Μεσολόγγι, Edward Parry.

«Ο Μπάιρον θα προτιμούσε να χαθεί παρά να εγκαταλείψει την Ελλάδα. Αλλά ο συνταγματάρχης Στάνχοπ, αφού έκανε όσο κακό μπορούσε, έφυγε μόλις διατάχθηκε από τους προϊσταμένους του κι' όσο γρηγορότερα μπόρεσε. Ενώ αν έμενε θα φρόντιζε να φθάσει εγκαίρως το δάνειο στη κυβέρνηση και να σωθούν τα Ψαρά..... Ο συνταγματάρχης Στάνχοπ, ο φίλος του Μπένθαμ, ο μεγάλος συνήγορος -στα χαρτιά-

της απεριόριστης ελευθερίας, ήταν στην πραγματικότητα μια στρατιωτική μαριονέτα, άνθρωπος της παθητικής υπακοής.

Και το πάθος του για την ελευθερία εξανεμίστηκε μόλις έφτασε η εντολή του δούκα του Γιορκ ή όταν αντιμετώπισε το ενδεχόμενο να περιπέσει στη βασιλική δυσμένεια. Για να σώσει τη σύνταξη - 400 λίρες το χρόνο – (σημ.: Με 400 λίρες τον χρόνο πληρωνόταν και ο ίδιος ο Parry) έσπευσε να αποδείξει πως δεν υπήρχαν γι' αυτόν ιερές αρχές και έντιμη συμπεριφορά, παρά μόνο η τυφλή υποταγή στις στρατιωτικές διαταγές».

Σημειώνουμε ότι ο Edward Parry χαρακτηρίζεται αγροίκος, αμαθής, μέθυσος, βάρβαρος....και γελωτοποιός του λ. Βύρωνα. Τον Stanhope τον αποκαλούσε “αρχιγιάδαρο”, τον Edward Blaquiere “αγύρτη”. Στο Λονδίνο, το χρονικό που δημοσίευσε, με βάση το ημερολόγιο που τηρούσε, θεωρείται πολύ αμφιλεγόμενο, πλην το μέρος που αναφέρεται στο λόρδο Βύρωνα. Ο κριτικός του περιοδικού “Examiner” έγραψε: «Αυτός ο άνθρωπος (ο Edward Parry), ήταν ένας καλαφάτης στο Ναύσταθμο – για να μην πούμε τα χειρότερα που λένε γι' αυτόν: συκοφάντης, ανόητος ψευτοπαλληκαράς και τεμπέλης. Ποιος έγραψε το βιβλίο που φέρει τ' όνομα του, δεν μπορούμε να πούμε με σιγουριά. Ο ίδιος αδυνατεί να γράψει έστω δέκα λέξεις στα Αγγλικά».

Το 1827, ο Stanhope μήνυσε τον Parry και έγινε δίκη στο Λονδίνο. Ο Parry, τέλος, πέθανε στο ψυχιατρείο, όπου είχε καταλήξει λόγω του αλκοολισμού του, καθώς έγραψε ο Edward Trelawny, ο τυχοδιώκτης πιστός φίλος-γαμπρός του Ανδρούτσου και συγγραφέας.

Πάντως, πρόθεση αποχώρησης του Stanhope από την Ελλάδα είχε - περίπου - προαναγγελθεί και από τον ίδιο. Στην, από την Ύδρα, «Αγγελία» του είχε γράψει ακροτελεύτια: «Η υγεία μου είναι ασθενική και η δουλειά μου έχει σχεδόν τελειώσει» (My health is feeble, and my work is nearly finished). Επίσης, στις τελευταίες επιστολές του είχε γράψει στον Bowring: «.....καθώς είμαι, από κακή υγεία, ανήμπορος να παραμένω στην Ελλάδα κατά τη διάρκεια της ζεστής περιόδου.....», «.... Η υγεία και οι υποθέσεις μου καθιστούν την επιστροφή μου απαραίτητη...».

Ερωτηματικό βέβαια υπάρχει αν αυτή η πρόθεση αποχώρησης, που εκφράζεται στα γράμματα του, ήταν «λόγω ασθενείας», ή ήταν προσχηματική, επειδή είχε κουρασθεί και απογοητευτεί από την μικρή ανταπόκριση που είχε το πολιτικό-κοινωνικό έργο του και στο ότι δεν είχε πια ρόλο επιτρόπου του Ελληνικού δανείου. Και βέβαια, ο τρόπος με τον οποίον έγινε η ανάκληση και η επιστροφή στη πατρίδα του ήταν, ως ευθαρσώς αναγνώρισε και ο ίδιος, «μια αυταρχική διαταγή από το βασιλιά της Αγγλίας» (Ουσιαστικά ήταν μια “αποπομπή”).

Πάντως, οι κατήγοροι του Στάνχοπ, ανθρώπου τόσο εκτεθειμένου, λόγω της ακραίας ιδεολογίας που δυναμικά προπαγάνδιζε παντού, παραγνωρίζουν ότι σε περίπτωση που θα έμενε ακάλυπτος από Αγγλική προστασία, στη κατάσταση αναρχίας, των μεγάλων παθών και εμφυλίου πολέμου που διέτρεχε η χώρα, όχι μόνο δεν μπορούσε πλέον τίποτα να προσφέρει, αλλά κινδύνευε ακόμα και η ζωή του!... Για να γλυτώσει θα έπρεπε -ίσως- να καταφύγει στην Άνω Τιθορέα, στη σπηλιά της Βελίτσας, με τον φίλο του, τον Ανδρούτσο!

Στις θετικές αποτιμήσεις για το έργο του Στάνχοπ στην Ελλάδα:

Αποσπάσματα επιστολής (15/3/1824) του Jeremy Bentham, Esq. προς τους Έλληνες αντιπροσώπους (Ιωάννη Ορλάνδο και Ανδρέα Λουριώτη) στο Λονδίνο. Σ' αυτήν ο Μπένθαμ περιγράφει έξοχα τον Stanhope. Εκθειάζει τον ακέραιο και ανιδιοτελή χαρακτήρα του, τις υψηλόφρονες ιδέες του, τους κινδύνους που έχει, ως από την σταθερά φιλελεύθερη-δημοκρατική του στάση.

«Αγαπητά μου παιδιά, Ο Stanhope, ο οποίος αφιερώνει στην υπόθεση της Ελλάδας τα δύο τρίτα του μέτριου εισοδήματός του, και από όλα τα άτομα, που μόνο με σκοπό να σας δώσουν αυτήν την υπόσχεση φιλίας έχουν παρακινηθεί να συμβάλουν σ' αυτή τη θυσία, δεν υπάρχει κανείς που να μην ενστερνίζεται τον ίδιο του Στάνχοπ μέγιστο δυνατό στόχο, δηλαδή σε όλα τα σημεία - σοφία, καθώς και ακεραιότητα, φιλανθρωπία και προσήλωση στην υπόθεση της ελευθερίας στην Ελλάδα..... γιος και συνδεδόμενος με τις ανώτερες οικογένειες της χώρας μας.....

..... έχει απεκδυθεί, με τα μάτια ανοιχτά, και πάντα χωρίς κανένα πικρό συναίσθημα, από κάθε ευκαιρία προαγωγής και εύνοιας, υπερασπιζόμενος με τα γραπτά του την ελευθερία του Τύπου, και επίσης υπερασπιζόμενος με τον ίδιο τρόπο τον στρατιώτη ενάντια στην στρατιωτική τυραννία, με σκοπό να ωθήσουμε την κυβέρνησή μας να καταργήσει την επώδυνη τιμωρία του μαστιγώματος, όπως έχει γίνει σχεδόν σε κάθε άλλη χώρα..... από τότε που αναχώρησε για την Ελλάδα, στο ταξίδι εκείνο, στην πορεία του οποίου, με τις αρετές του και την καλή του συμπεριφορά, πέτυχε την κατάκτηση της Φιλελληνικής Γερμανίας και της Ελβετίας, που τον έθεσαν επί κεφαλής των.....

..... Έχω ελάχιστες ελπίδες ότι μπορεί να παραμείνει στην Ελλάδα. Όντας ένα από τα δέκα παιδιά, που ζουν όλα, η μέτρια περιουσία που του επέτρεψε να αποκτήσει η αρετή του στην Ινδία, θα ήταν ανεπαρκής για τη συντήρησή του χωρίς την αμοιβή του Συνταγματάρχη, και σημαίνει απλά, ότι εάν, για ό,τι είχε κάνει ή ήθελε να κάνει για την υπόθεση των Ελλήνων, η Ιερά Συμμαχία έπρεπε να απαιτήσει τη απομάκρυνσή του, δεν θα παρέλειπε να στερηθεί τον βαθμό του, για τη διατήρηση της

υποσχεμένης ουδετερότητας (εννοεί την ουδετερότητα της Αγγλίας έναντι των εμπόλεμων χωρών).

..... Τώρα, είναι βέβαιο ότι έχει περάσει αρκετός καιρός από τότε που ο μεγαλύτερος αδελφός του συνταγματάρχη Στάνχοπ του έγραψε μια πιεστική επιστολή. έτσι ώστε κάθε μέρα ένα από τα πράγματα που φοβάμαι περισσότερο είναι να τον δω σε μένα (δηλ. να επιστρέψει). Για τα υπόλοιπα, κάντε με σεβασμό προς αυτόν, αυτό που θεωρείτε σωστό. δεν θα έχετε την ελάχιστη πικρία να φοβηθείτε από την πλευρά του, γιατί είναι ανίκανος για κάτι τέτοιο. Πάντα ο στοργικός πατέρας σας, Τζέρεμι Μπένθαμ).

Ο Thomas Gordon, στην ιστορία του, έγραψε γι' αυτόν: «..... μ' όλο που δεν μπόρεσε να ολοκληρώσει τα σχέδια του, δεν προξένησε κακό ως ισχυρίζονται μερικοί. Αποδείχτηκε χρήσιμος και οι ενέργειες του ήταν ωφέλιμες».

Η "Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασης" του στρατηγού Thomas Gordon, 3 τόμοι (Έκδοση: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης (ΜΙΕΤ), Αθήνα 2015), χαρακτηρίζεται ως ένα από τα εγκυρότερα και σοβαρότερα έργα για την ελληνική επανάσταση διαθέτοντας σημαντικό σε έκταση υλικό και παρέχοντας ολοκληρωμένη, μετριοπαθή και αντικειμενική εικόνα, λόγω και της συμμετοχής του ίδιου σε προσωπικό επίπεδο. Το βιβλίο του έτυχε εξ αρχής της γενικής αποδοχής και επηρέασε καταλυτικά ιστορικούς όπως οι Σπυρίδων Τρικούπης και Τζορτζ Φίνλεϊ.

Και ένα μικρό απόσπασμα από επιστολή προεστών Αθηναίων, προς το Φιλελληνικό Κομιτάτου του Λονδίνου (16/3/1824). Την υπογράφουν 14 αξιοσέβαστοι δημογέροντες, και τιμητικούς για τον Στάνχοπ επιδαψιλεύεται χαρακτηρισμούς.....

«Ο πιο άξιος από όλους τους ξένους που επισκέφτηκαν την Ελλάδα, πριν και μετά την εξέγερσή της, για να επουλώσει τις πληγές που προκάλεσαν οι καταπιεστές της, να συμπάσχει στις συμφορές της και να δώσει συμβουλές για τη βελτίωσή της, ήταν ο εξαιρετικός συμπατριώτης σας, ο συνταγματάρχης Stanhope.....».